

Rømø.

Et Bidrag til Øens Historie og Beskrivelse.

Af Thade Petersen.

IX. Boligerne.

Som før nævnt er de fleste Huse paa Rømø opførte i den sidste Halvdel af det 18. Hundrebaar. Det er nærmest dem, der i det følgende vil blive Tale om. Af en tidligere Byggemaade er det vanskeligt at paavise sikre Spor, og de Huse, der er byggede i den sidste Menneskealder, har, forsaavidt som de ikke er Gengivelser af de ældre, i deres Stilløshed og Mangel paa Ejendommelighed, kun ringe Interesse for os.

De Huse, der nu har afgivet Boliger for de skiftende Slægter i de sidste 100—150 Aar, er gennemgaaende byggede efter en fast Plan. Grundtrækkene i denne Plan er let kendelige Overleveringer fra en tidligere Byggemaade, der i langt højere Grad end den her omtalte maatte rette sig efter de af Naturen — navnlig af Klimaet — givne Forhold, for paa den billigste og nemmeste Maade at opnaa det nødvendige Værn mod Vejr og Kulde. Da de ældre Huse

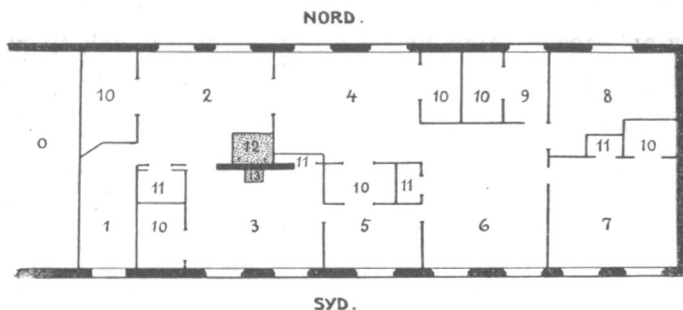
for 100—150 Aar siden afløstes af de nuværende (gamle), havde man baade bedre og rigeligere Byggeæmner til Raadighed end før. Man kunde derfor sætte sig noget ud over Hensynet til de klimatiske Forhold og var ikke tvungen til at lade dem alene foreskrive én Husets Form og Indretning. Men den Form, der var udviklet under deres Indflydelse, havde alligevel vist sig saa formaalstjenlig, at man ingen Grund havde til helt at fravige den. Den blev derfor i det væsentlige bibeholdt, kun at den nu maatte forenes med de større Krav til en hyggelig og rummelig Bolig, som den stigende Velstand havde ført med sig. Saa godt som alle Husene fra det omtalte Tidsrum bærer tydelige Spor af denne Stræben efter at føje det ny ind i den gamle Form. Senere er der ganske vist i Tidens Løb foretaget betydelige Ændringer i de fleste af dem, men den oprindelige Plan er dog endnu mange Steder let kendelig, enkelte Steder endog saa godt som uforandret.

Grundtrækkene i denne Plan er: 1. Der maa bydes Vestenvinden den mindst mulige Angrebsflade; 2. der maa skaffes Stuehuset — eller rettere Stuelængen — det bedst mulige Læ bag Stald og Lade og 3. de vigtigste Opholdsrum lægges saa lunt og trækfrit som muligt. Disse Krav maatte alt andet indordne sig under. Dette gav sig Udslag saa vel i Husets Form som i dets Indretning.

Med Hensyn til Formen har de ældste Huse og Gaarde antagelig været enlængede og ligget i Retning fra Øst til Vest med Beboelsesrummene i den østre og Stald og Lade i den vestre Ende. Denne Form har

ogsaa Gaardene fra 1750—1800, kun at de ikke mere er enlængede. Man kunde nu bygge stærkt nok til at slaa noget af paa Kravet om den mindst mulige Angrebsflade og lagde derfor Stald- og Ladelængen til Dels tværs for den vestre Ende af Hovedlængen, saa at det hele kom til at danne et T eller en 7. Derved opnaaedes der ikke alene, at Stald og Lade kom til at ligge bekvemmere for hinanden, men ogsaa at Stuelængen kom til at ligge endnu bedre i Læ, og at de to Længer støttede hinanden. I Reglen findes Stalden endnu i Hovedlængen, mens Sidelængerne omfatter Lo, Lade, Faaresti og Vognskjul. Enkelte Steder har noget af Kvægstalden ogsaa maattet henlægges til dem, sandsynligvis fordi den oprindelige Stald er bleven for lille. Den Fordeling, hvorved Stuehuset blev i den østlige Ende af Hovedlængen, er bibeholdt i alle Gaarde paa 4—5 nær, hvor sandsynligvis andre Forhold har gjort sig gældende.

Ved Indretningen af Stuehuset gjaldt det som sagt om at skaffe de vigtigste Opholdsrum den luneste og mest trækfri Plads. Derfor er Dagligstuen, „e Daarns“, der tillige er Familiens Soveværelse, altid mod Syd, i Nærheden af Skorstenen og forsynet med det mindst mulige Antal Døre. Af den sidstnævnte Grund fører der ingen Dør fra Forstuen, „e Framgull“, ind til „e Daarns“, men man maa igennem Køkkenet, „e Kammer“, for at komme derind. Iøvrigt ses Indretningen bedst af omstaaende Skitse. I Mejborg: „Slesvigske Bøndergaarde“ gengivet i Uddrag i Sønderj. Aarb. 1894 vises S. 163 Grundridset af en Gaard i Tvismark, mens Planen her viser Indretningen af Stue-

Bondegård paa Rømø. 0 Stald. 1 Framgulv. 2 Køkken. 3 Sønderdaarns. 4 Nørflaarns. 5 Lille Daarns. 6 Pisel. 7 Listu. 8 Kløv'. 9 et Kammer. 10 Alkovesenge. 11 Skabe.

huset paa en Gaard i Juvre. De er begge opførte i Slutningen af det 18. Hundrebaar og tilsyneladende endnu næsten uforandrede. Paa Figuren er Staldlængen ikke taget med, fordi den er bleven abnorm indrettet paa Grund af, at Byggepladsen var for lille. Bryggerset, der paa Gaarden i Tvismark er skudt ind mellem Stalden og Opholdsrummene og overalt har denne Plads, har her maattet flyttes ud i den ene Tværlænge. Naar jeg alligevel har valgt at gengive Planen af dette Stuehus, er det ikke alene, fordi den er vel bevaret, men den har ogsaa fra første Færd været ualmindelig vel udviklet, sikkert bygget af en, der havde Raad til at ofre noget paa Bekvemmelighed. Stuerne er ikke bleven trykkede saa stærkt sammen, som det ellers flere Steder er Tilfældet, og Planen viser sig derfor i større Renhed. I den af Mejborg gengivne Gaard er der vistnok sket en Ændring. „E Sønderdaarns“ er alt for lille. Væggen mellem det og det tilstødende Værelse er

aabenbart flyttet et Fag længere i Vest for at faa Kakkellovnen til at varme begge Stuer. En lignende Ændring har jeg fundet andre Steder.

Husene er i Reglen grundmurede, ret rummelige og kun sjælden saa lave, at man maa bukke sig af Frygt for at støde Panden mod Bjælkerne inde i Stuerne. Bindingsværk er, saa vidt jeg kan skønne, sjælden bleven anvendt i denne Periode. Hvor det findes, er det sandsynligvis tidt en Levning af ældre Bygninger. Mærkeligt er det for Resten, at det næsten aldrig findes andre Steder end i Stuehusets nordre Mur. I Stald og Lade ved jeg kun at have set det i et Par Tilfælde, i den søndre Side af Stuehuset aldrig. Dette synes at tyde paa, at man ikke har regnet stort paa Kulden (fra Nordøst), naar man bare kunde blive fri for Fugtigheden, der mest kom fra Sydvest. Bindingsværket har jo sikkert ikke kunnet modstaa Gennemslaget i regnfulde Tider. Dog har det vel ogsaa sin Grund i, at Opholdsrummene laa mod Syd, og at man ganske naturligt sørgede for større Lunhed der end i Køkken og Spisestue osv.

Indvendig er Ydermurene i Opholdsrummene, sommetider ogsaa i „e Pissel“, beklædte med hvide glacerede Fajancefliser med bibelske Billeder eller meget afvekslende Fantasmønstre i blaa — sjælden i brunlige — Farver. Motiverne til de sidstnævnte Mønstre er aabenbart hentede fra hollandske Landskaber, hvad der er ret naturligt, da Fliserne er indførte fra Holland. Mellem de forskellige Rum findes der næsten gennemgaaende kun Bræddevægge, som der dog for det meste er anvendt ikke liden Umage paa at gøre

kønne saavel fra Snedkerens som Malerens Haand. De er i Reglen holdt i bløde, mørkladne Farver og ikke sjældent prydede med godt udførte Blomster, Ranker fantastiske Figurer og Slyngninger.

Sengestederne var overalt lukkede Alkover. Den i „e Sønderdaarns“ var Mandens og Konens. I „e Sønderdaarns“ var der Hylder ved Bjælkerne, hvor Mælken havde sin Plads om Vinteren. „E Sønderdaarns“ var nemlig det eneste Rum i Huset, der kunde opvarmes. Undertiden kunde man dog ogsaa finde Kakkelovn i „e Nørdaarns“. Opvarmningen skete ved en Bilæggerovn, som der fyredes i ude fra Køkkenet. Den blev om Morgenen fyret op med Lyng. Naar den ved Hjælp deraf havde faaet lidt Varme, og der var samlet en Del Gløder i den, sattes en Fladtørv paa Kant ind mod hver af Ovnens Sider og en mod Baggrunden i den. Tidt blev Munden ind mod Skorstenen ligeledes lukket med en Fladtørv. De kunde staa og gløde i flere Timer, og naar de var nogenlunde gode, meddele Stuen en god, jævn og behagelig Varme gennem Ovnens tykke Jærnplader. Mange Steder sker Opvarmningen endnu paa denne Maade gennem Ovne, der har gjort Tjeneste i 200—230 Aar. De er i Reglen prydede med Fremstillinger af bibelske Optrin paa Siderne og bærer ikke sjældent et Par store massive Messingknapper paa Overpladens Hjørner.

Endnu i Halvfjerserne fandtes der næppe en halv Snes Komfurer paa hele Øen. Madlavningen foregik paa aaben Arne, og Brændselet bestod af Lyng til Optænding og til at „blusse“ med, naar Kedlen skulde „svirpes“ i en Hast, tørret Ko- og Hestegødning, saa-

kaldte „Kassen“, til jævneren Ild og Fladtørv til at sætte om Kedel og Gryde for at samle Flammen om dem og for selv at varme, naar de kom i Glød. Den Smule Træ, der kunde faas ved Strandavktioner og som Af-fald ved Bygningsreparationer, genites gerne til større Lejligheder som Svineslagtning, Vask og lignende. I Bagerovnen fyredes der med Lyng. Nu har man vel de fleste Steder Komfurer, hvorpaa der til Dels brændes Kul, til Dels dog baade Lyng, „Kassen“ og Fladtørv. Mange Steder er dog endnu den aabne Arne i Brug og Brændselet det samme, som har været brugt i umindelige Tider.

Til Belysning anvendtes Tranlampen sikkert meget længe her. I Hval- og Sælhundefangstens Tid havde man jo haft nem Adgang til at skaffe sig Tran, og selv senere kunde de Sælhunde, der fangedes paa Sandbankerne derhjemme, levere Tran nok til et betydeligt Antal Lamper. Af den Smule Talg, Slagtefaarene kunde give, kunde der saa blive des mere til overs til Husholdningsbrug og til Lys ved festlige Lejligheder. Endnu saa sent som i Halvfjerserne brugtes Tranlampen i mit Hjem og sikkert flere Steder, dog kun i Stald og Køkken. Fra „e Daarns“ var den ved den Tid ikke alene fortrængt af Tælleslyset, men dette igen af Petroleumslampen, gennemgaaende en yderst simpel Hængelampe med Fladbrænder og en Blik-skærm, der ikke i mindste Maade værnede Øjet mod den forholdsvis skarpe Flamme.

Af de øvrige Rum er „e lille Daarns“ en Slags pæn Stue, „e Nørdaarns“ den daglige Spisestue og om Sommeren det væsentligste Opholdsrum. „E Pissel“ er

Gildesalen og forenes i det Øjemed ikke sjælden med „e Listu“, idet Skillevæggen rives ned. „E Listu“ er ellers, som Navnet siger, Husets Ligstue. Her og til Dels i „e Pissel“ stod store Egetræeskister med Linned og lignende langs med Væggene. „E Listu“ brugtes vel ogsaa tidt til Vævestue.

Oprindelig har vel hvert Hus, i det mindste hver Gaard, haft sit Bomærke. De har nu været saa længe ude af Brug, at det vist vil være umuligt at skaffe Oplysning om dem alle. Dog husker gamle Folk, at de endnu i deres Ungdom var almindeligt brugte.

Der er meddelt mig følgende Bomærker fra Juvre og Toftum:

I denne Række mangler der for Juvres Vedkommende kun to af de oprindelig 4 eller 5 Kaadnersteder, for Toftums Vedkommende begge Kaadnersteder. Det fortjener efter min Mening at bemærkes, at de to noget kunstlede og lidet originale Mærker der staar først i anden Række tilhører to ¹/₁₂ Gaarde, der øjensynlig saa sent som efter 1766 er opstaaede ved Deling af en ¹/₆ Gaard.

I de sydligere Byer synes Bomærkerne at være gaaet meget før i Glemme. Kun et eneste har jeg

faaet opspurgt. I Ballum Birks Tingprotokol har jeg desuden under Aaret 1660 fundet, at Karen Rasmusses i Sønderhoved, det nuværende Sønderby, i Stedet for sit Navn sætter sit Bomærke under et Gældsbevis. For Resten husker ældre Folk ogsaa her godt at have set Mærkerne, men ved ikke, hvorledes de enkelte var formede.

X. Klædedragten.

Mændene paa Rømø har i Mands Minde ikke baaret nogen Nationaldragt. De har færdedes for meget ude i Verden til at kunne fastholde nogen Ejendommelighed paa dette Omraade. Derimod har Kvinderne bevaret deres særegne Dragt lige ind til vore Dage. Dog er det nu langt over en Menneskealder siden, at selv de mest konservative af de unge Piger paa Øen fandt, at den ikke mere klædte dem og derfor ombyttede den med en Dragt efter nyeste Mode.

Rømødragten adskiller sig fra den mere kendte Fanødragt ved sine lyse og livlige Farver og ved en Aabenhed, der trods det svære hjemmevævede Tøj, den er syet af, giver den et vist Præg af Lethed. Dette gælder navnlig den daglige Dragt, mens Festdragten var noget mere tilknapet.

Den daglige Dragt bestaar af en skarlagensrød ulden Kjole, kaldet „e Pi“. Skørtet og Livet er syet sammen, saa at de danner et eneste Klædningsstykke. Livet er uden Ærmer, egentlig en Slags Vest. Skørtet, der er uden nogen som helst Besætning, er folde-

rigt og ved Bæltstedet bag til forsynet med to Bunker „Rynker“. Saavel Skørtet som Livet lukkes foran. Livet er i dette Øjemed forsynet med et Dusin halvkugleformede, mønstrede Sølvknapper, der er over $\frac{3}{4}$ Tomme i Tværmaal og sidder tæt sammen. Kun de fire nederste af dem er dog knappede. Kjolelivet er derfor aabent som en vidt udskaaret Vest. Iøvrigt slutter det tæt til Kroppen og fremhæver dennes Form. De 8 Knapper sidder som Prydelse langs op ved den ene Side af den brede Udskæring, der lige som Armhullerne er kantet med stærkt lysegrønne Silkebaand. Knaphullerne er syede med Silke af samme Farve.

Under „e Pi“ bæres en Trøje af blomstret Kattun. Foruden Ærmerne ses et Stykke af denne foran gennem Udskæringen af „e Pi“. Ærmerne i den er snævre og knappede ved Haanden med 2 Knapper af samme Form som dem foran i „e Pi“, men mindre og glatte. Hele Stykket kaldes nu „e Ærmer“. Det er jo egentlig kun Ærmerne, der er bestemt til at ses. Alt det øvrige er syet af simplere Tøj. Sandsynligvis har hele Trøjen dog oprindeligt været syet af én Slags Tøj, indtil Sparsommelighedshensyn førte til den nuværende Ordning.

Et stort bredt Forklæde, der kan være af hvilket som helst Stof og Farve, men dog i Reglen er tærnet eller stribet, bæres til denne Dragt saavel til daglig som om Søndagen og ved Gilder. Det sluttet bagtil ved Hjælp af et Par store graverede Sølvhager.

Om Halsen bæres et Tørklæde, lagt sammen i en Trekant og viklet et Par Gange løst om Halsen, saa-

ledes at Snippen af det hænger ned ad Ryggen. Til Søndags er det et Silketørklæde, hvis Farve kan være meget forskellig.

Hovedbeklædningen var oprindelig et saakaldt Pandestykke saavel til Dagligdags som til Gilder og

Søndags, til Kirkegang dog undtagen. Pandestykket var et stort let Tørklæde, der lagdes sammen i en Trekant og derefter foldedes saa mange Gange, at det dannede et 6—7 Tommer bredt Baand med spidse Ender. Dette lagdes nøjagtigt med Midten over Forhovedet saaledes, at det skjulte en Del af Panden, førtes til begge Sider bag om i Nakken og atter for-

over, hvor det ved Hjælp af en dobbelt Knude fæstedes saaledes, som det ses hos den gamle Kone paa Billedet. At slynge Knuden oven paa Hovedet saaledes, at begge Klædets Ender kom til at ligge frit og naturligt i de rigtige Folder, var en Kunst, der krævede ikke liden Øvelse. Dette Hovedtøj har dog ikke holdt ud med Dragten, men er gaaet saa meget før af Mode, at det nu kun bæres af et Par af de allerældste Koner. I dets Sted bærer de midaldrende Kvinder, hvad enten de bruger Nationaldragt eller ej, en „Storr’hat“, en ganske simpel Hue af, i Reglen lyst, Kattun med en Slags Ruche, kaldet „Storrer“, foran og paa Siderne. Gaar de ud, kaster de et Tørklæde over Hovedet og fastgør det i en Knude under Hagen. Ved Gilder og festlige Lejligheder bærer Konerne en „Kappe“, saaledes som den yngre Kone tilhøjre paa Billedet. Den er lavet af Tyll og rigt prydet foran med hvide Blonder, kunstige Blomster og Baand og forsynet med et Par brede, blegrøde, blaa eller grønne Silkebaand i Nakken. Disse hænger tidt ned ad Ryggen, men mange bærer dem — og det ser bedst ud — slyngede frem over Skuldrene, saa at de hænger ned paa Brystet. Ugifte Kvinder bærer ved lignende Lejlighed en „Hovedpynt“ af Form omtrent som „Kappen“, men af simplere Stof, og — mærkeligt nok — i mindre livlige Farver, med Glasperler og anden billig Pynt i Stedet for Blonder, Blomster og Baand. Disse Skikke overholdes dog ikke mere af de yngre.

Til Kirkegang og særlig festlige Lejligheder brugtes en Dragt, der var i høj Grad afvigende fra den

oven omtalte. Det er den, den gamle Kone paa Billedet er iført. Den kunde være af hvilket som helst Stof og havde heller ingen bestemt Farve. Den bares som Overtøj over „e Pi“. Skørtet var vidt og folderigt, men havde ellers ingen nævneværdige Ejendommeligheder. Trøjen, „e Formak“, havde korte Skøder, som bagtil var forsynet med tre stive Læg, der, staaende ret bag ud, dannede tre Piber, paa hvis Inder-side „e Formaks“ fine hvide Foder kom til Syne. Den lukkedes foran med tre store graverede Sølvspænder eller „Hager“ for nedent, mens tre af samme Slags højere oppe kun gjorde Tjeneste som Pynt. Fra den øverste af de hægtede Hager opefter stod „e Formak“ saa vidt aaben, at saavel den blomstrede Indsats under „e Pi“, som den sidstnævntes Knapper og grønne Kant langs Udsnittet kom til Syne. Ærmerne i „e Formak“ var knappede ved Haanden, hvert med to smaa Guld- eller Sølvknapper. Om Halsen bares et broget Silketørklæde, hvis Grundfarve passede til „e Formak“. Det laa folderigt om Halsen. Dets korte Snip hang ned ad Ryggen, mens de to længere foran lagdes løst over hinanden og stoppedes ind ved „e Formak“. Et hvidt Klæde bares under det for at beskytte det mod Smuds. Halsklædet og en Sløjfe, der tjente til at holde „e Formak“ sammen for oven, dækkede den største Del af Brystet.

Til Kirkedragten hørte oprindelig et ejendommeligt Hovedtøj, Kirkehatten. Den bestod af en svagtbuet Nakkepuld og en 2¹/₂—3 Tommer bred Rand, der var syet vinkelret til denne, saa at der dannedes en Slags kort Cylinder, hvis ene Side var aaben. Den bares

saaledes, at Pulden dækkede Baghovedet, mens Randen hvilede paa Issen og naaede ned over Ørerne. For helt at dække disse var den her forsynet med et Par trapezformede „Ørenklapper“. Ved Hjælp af Baand, der var fastgjort i disse Klapper, fæstedes den under Hagen.

Kirkehattens Puld var af blomstret, sølvindvirket Silke og i Nakken forsynet med en Silkesløjfe eller „Kvaast“. Randen bestod af et Silkebaand med guldindvirket Kant foran. Ørenklapperne var besat med Storrer, og Puldens nederste Rand med et Brus af fint hvidt Kniplingelin. Inden Hatten sattes paa, lagdes et hvidt Lin over Hovedet, saaledes at det dækkede Forhovedet ned til Haagrænsen og fastgjordes i Nakken. Det skulde beskytte Hattens fine Rand og navnlig de kostbare Kniplinger mod Smuds fra Haaret.

Sorgedragten bares ligesom Kirkedragten over „e Pi“. Den var af samme Snit og med samme Besætning som Kirkedragten, kun mørk af Farve, vistnok oftere mørkeblaa end sort. Dertil hørte et stort mørkeblaat Forklæde, et sort-hvidt Halsklæde samt et mørkt Pandestykke. Ved Begravelser bares for Resten ogsaa en saakaldt Kyse paa Hovedet. Den var tilnærmelsesvis af samme Form som de endnu brugelige Helgolænderhatte: en lang Cylinder med aaben Underside, der liggende paa Issen ragede et godt Stykke ud over Forhovedet. Den var lavet af tyk Pap og overklædt med sort Silke eller Fløjl. En blød Nakkepuld, pyntet med sorte Baand og Kniplinger, dækkede Baghovedet.

Nogen særlig Brudedragt havde man ikke, i alle Tilfælde huskes den ikke mere. Bruden bar en almindelig Kirkedragt, og dertil kom et særligt Hovedtøj som Brudesmykke. Det synes imidlertid heller ikke at have beholdt sin oprindelige Form saa nær op mod vore Dage, at det endnu vilde kunne findes. Det Brudestykke, „Brudik“, jeg har set, var overfyldt med brogede Glasperler, Tøjblomster og Filigranarbejde. Det er brugt endnu i Halvtredserne ved et Bryllup, hvor sikkert alle gamle Skikke er iagttagne, for saa vidt man har kendt dem, men det staar for uharmonisk til hele den øvrige Dragt til, at man kan antage det for oprindeligt.

De her omtalte Dragter var i Grunden ret klædelige. „E Pi“ gjorde trods sine stærke Farver, de mange Sølvknapper og den store Kontrast mellem Dragten og Besætningen hverken noget spraglet, grelt eller overlæstet Indtryk. De forskellige Farveafskygninger var valgte med saa stor Skønsomhed og Besætningen saa nænsomt anbragt, at Helhedsvirkningen blev ret harmonisk. Kirkedragten gjorde det højtidelige Indtryk, som sikkert har været tilsigtet med den. Hvem der har set de gamle Matroner i denne mørkladne Dragt, hvis bløde dæmpede Farvetoner kun oplivedes af den Del af „e Pi's“ Smykker og Besætning, som den ikke fik Lov til at dække, rokke op ad Kirkegulvet med den sølvspændede Salmebog, indsvøbt i Lommetørklædet i de foldede Hænder foran sig, kunde kun beundre den Smag, der havde bestemt denne Dragt til dette Brug, og beklage ikke at have lært den at kende i en Tid, da alle endnu brugte den.

Og Sørgedragten — aldrig har jeg set nogen Sørgedragt svare saa godt til sit Formaal som denne. De Afskygninger af blaat, der var anvendt til Pandestykket og Halsklædet, syntes laant af selve den ligblaa Hel og fra Tordenskyen i det Øjeblik, den truende vælter op af Havet. Disse Farver i Forbindelse med Snittet i den tunge, folderige Dragt, og den sorte Kyse, der borttog den sidste Rest af den daglige Dragts friske og kække Aabenhed, gjorde et saa uendelig sorgfuldt Indtryk, at man næppe kan tænke sig et bedre og fyldigere Udtryk for den dumpe Sorg end det, der gaves af en Flok saaledes klædte Kvinder ved den aabne Grav paa den nøgne Kirkegaard mellem Klitterne.

I den sidste halvanden Menneskealder har ingen af de unge Piger paa Rømø valgt at klæde sig som deres Mødre og Bedstemødre. Den gamle Dragt bæres nu kun af omtrent en Snes Kvinder, af hvilke ingen er under 60 Aar. Om to eller tre Tiaar vil den være fuldstændig forsvunden fra det virkelige Liv til de Gemmer, hvor en enkelt ærbødig Efterkommer maaske endnu hygger om den, og hvorfra den en Gang imellem hentes frem for at vises som en morsom Levning fra gamle Dage. De fleste er desværre allerede kommen i fremmede Opkøberes Hænder.

XI. Det daglige Liv.

Det, der dybest har præget Livet paa Rømø, er selvfølgelig Søfarten, og hvad der staar i Forbindelse med den. Den drog næsten fra Barnsben Beboerne ind i sin Tryllekreds for aldrig mere at slippe dem.

Der var i dens Blomstringstid aldrig Tale om, hvad en rask Dreng skulde være, naar han blev voksen. Af sig selv og andre ansaas han for forudbestemt til Sømand. I Vinteraftenens Mørkningstid, der for at spare paa Lyset gjordes saa lang som mulig, og ved festlige Sammenkomster lyttede han til de Ældres Fortællinger om deres Eventyr paa Søen og i fjerne Lande. Det gav hans Tankeverden Fylde og Vidde. Grønlands lange Vinternat og uafbrudte Sommerdag, dets uhyre Isbjærge, vældige Hvalfisk og farlige Isbjørne, Sydens glødende Sol, Kinas Særheder og Indiens Vidundere, alt blev hans Fantasi fortrolig med der hjemme i de snævre Stuer. Han længtes ud imod det. Og naar den Dag omsider kom, da han, tidt endnu kun en halv voksen Dreng, forlod sin lille Fødeø for at drage ud i den vide Verden, faldt det næsten lige saa selvfølgelig for ham som for en Bondedreng paa andre Egne, at han skal tage Del i Markarbejdet, naar han vokser til.

For Kvinderne der hjemme havde Sømændenes Fortællinger fra Livet derude i Verden næsten endnu mere at betyde. Kun de færreste af dem fik andet at se af den store Verden end netop disse halvanden Kvadratmil med deres smaa Forhold og fattige Dyre- og Planteliv. Alle deres egne Oplevelser laa mellem Listerdyb og Juvredyb. Men Mændenes Fortællinger aabnede en stor og vid Verden for dem, hvor de i Tanken kunde følge deres Kære, naar de laa ude i Kampen for Brødet.

Foraar og Efteraar satte dybere Skel i Livet her end paa de fleste andre Egne, thi med dem fulgte Sø-

mændenes Udrejse og Hjemkomst. Det var Højtider hver paa sin Vis. Udrejsen fulgtes med Interesse af alle, og Hjemkomsten var en Glæde selv for fjerntstaaende. Ved de Skikke, der var knyttet til disse Begivenheder, blev de ikke mindre højtidelige.

Ingen Sømand rejste om Foraaret ud uden først at have været rundt ikke alene i Nabolaget og hos selv fjerne Slægtninge men hos alle Venner og Bekendte hele Øen over for at sige Farvel. Der gik i Reglen henimod en Uge med saadanne Afskedsbesøg. Hvor man kom frem, skulde man „snakke lidt“ og drikke en Punch og en Kop Kaffe. Og der brugtes god Tid til det altsammen. Det skulde jo gaa sømmeligt til, uden Jag. Dog maatte man vogte sig for at dvæle alt for længe ved selve Afskeden, sige Farvel og saa snakke lidt for derefter at sige Farvel igen. Naar det gentog sig flere Gange, ansaas det for et daarligt Varsel. Brød man op, maatte det være resolut.

Selv om der aldrig taltes om det, vidste dog enhver, at der ved en saadan Afsked var ikke ringe Mulighed for, at det blev sidste Gang, man saas. Om det end ikke derfor skortede paa Skæmt og jævn Munterhed, faldt Samtalen dog ved saadanne Lejligheder i Reglen lidt alvorligere end ellers, og naar der omsider med Haandtryk til hver sagdes „Farvel og hold dig munter“ og „Farvel og lykkelig Rejse“, var det ikke fri for at blive lidt højtideligt. Denne dæmpede Højtidelighed gjorde saa meget des stærkere Indtryk, som overdreven Følsomhed, for ikke at tale om Forknyt-

hed, var noget, jeg i ethvert Tilfælde aldrig har set Udtryk for ved saadanne Lejligheder.

Det gjorde altid et ejendommeligt stærkt Indtryk paa mig som Barn og endnu mere som halv voksen Yngling, naar den Tid kom, da „Søfolkene skulde afsted“, og der saa kom en i Dag og et Par i Morgen for at „sige Farvel“. Tankerne droges altid derved stærkt mod de fjerne Eventyrlande, som ogsaa min Fantasi havde gæstet saa tidt, men som dog endnu stadig laa skjult for mit Blik bag den Dis, der lagde et let Slør over Fastlandets Kyst og sommetider skjulte den helt. Jeg følte mig ved saadanne Lejligheder nærmest som en Vibe om Efteraaret, naar Stær og Stork og mange af de andre Trækfugle drager bort. Den kan ikke følge dem endnu, men den ved dog, at dens Tid til at brede Vingen ogsaa kommer en Gang. De Følelser er sikkert hvert Foraar gaaet igennem mange unge Rømoerers Sind. For mig og flere af mine Jævnaldrende kom Flyvetiden imidlertid aldrig i den Forstand. Vi tilhørte et Ætled, der endnu under Opvæksten ansaas for bestemt til Søen, men inden vi naaede frem, var Glansen gaaet af Sofarten, og mange af os slog om end med Vemod ind paa andre Veje.

Fra den Højtidelighed, der hvilede over Søfolkenes aarlige Bortrejse i min Barndom, skønt Søfarten allerede den Gang var i stærk Nedgang, kan man slutte sig til, hvor underligt Foraarets Komme maa have virket i de Tider, da det var alle Mænd paa Øen fra næsten affældige Oldinge og helt ned til tolvaars Dreng, der hver Gang, det nærmede sig, tog højtidelig Afsked og drog ud til Kamp for Brødet. Da gik de ikke

Enkelt- eller Parvis for at sige Farvel, men i Flokke paa 10—12 eller flere.

Naar saa Afrejsens Dag var kommen, kørte man i den tidlige Morgenstund, i Reglen længe før Daggry, hen til „Havnen“, ledsaget af nogle af de nærmeste Slægtninge og Venner. Disse „Gelejdere“ var ubetinget nødvendige til en ordentlig Sømandsafrejse. Ved Havnen samledes man i Kroen, hvor hver af de Rejsende gav en Omgang ud til Rejsesfællerne og „Gelejderne“. Kom Færgemanden imens for at melde, at Baaden nu var flot, blev den sidste Punch drukket i en Fart under Udveksling af mange gode Ønsker. „Gelejderne“ fulgte de Rejsende ned til Stranden. Her veksledes de sidste Haandtryk og Afskedsønsker. I Vogn eller Jolle blev de Rejsende ført ud til Baaden, der skulde føre dem til Ballum eller maaske lige til Hamborg eller Amsterdam. Naar Ankeret var lettet, og Baaden for fyldt Fok svajede om i Vinden, mens Stor-sejlet for et Par kraftige Tag gik til Vejrs og rigtig gav Baaden Fart, istemte alle „Gelejderne“ et trefoldigt Hurra, der besvaredes af et lignende fra dem i Baaden. De gled med voksende Fart ud mod den gryende Morgen for at søge „Død eller Brød“ i det fjerne. „Gelejderne“ fulgte dem en Stund med Øjnene, gik saa op til Kroen for endnu at drikke nogle Omgange. Naar de omsider kom hjem for at bringe den sidste Hilsen til de der efterladte, var det i Reglen med en „god Hat“. Lystige skulde „Gelejderne“ være, naar der skulde være Lykke paa Rejsen.

Naar Søfolkene i de senere Aar rejste ud, var det i Reglen til de store Havnebyer for der at søge

Hyre. Dette var vistnok mindre Tilfældet i Søfartens og navnlig i Hvalfangstens Blomstringstid. Meget tyder paa, at de da i Reglen havde Hyre, inden de rejste hjemme fra. Den var jo ikke vanskelig at faa. Alle de Kommandører og Kaptejner, der hørte hjemme paa Øen, tog selvfølgelig med Forkærlighed „Folk fra e La-nd“, som de sikrede sig i Vinterens Løb. Selv de, der ikke fik Hyre paa den Maade, behøvede dog ikke at gøre sig stor Umage for at faa den. De store Reder-kompagnier i Hamborg og Altona holdt stadig Agenter, der skulde skaffe dem Mandskaber fra Øerne og det nærmeste Fastland til deres Skibe. Kaptejn P. J. Michelsen i Toftum var saaledes, som det ses af hans efterladte Papirer, Agent for Donners Kom-pagni i Altona, der i Slutningen af det 18. Hundred-aar vel navnlig drev Sildefiskeri under Island. Af op-bevarede Kopier af Breve fra Michelsen til Donner fremgaar, at den førstnævnte Vinteren 1783—84 havde hyret 152 Mand, deraf vistnok 40—50 fra Rømø, 1791 fik han kun 139, men 1793 kunde han allerede ved Juletid indberette, at han havde hyret 154 Mand, deriblandt 16 Kaptejner, til næste Sommer og ventede at faa nogle flere endnu. Vinteren 1794—95 har han til-syneladende ikke faaet saa mange. Paa en Liste over de hyrede Sofolk findes kun 101 Navne, deriblandt kun 19 fra Rømø. Dertil maa dog bemærkes, at der mangler mindst 15 af de første Navne: Kaptejnernes og Styrmandenes. Denne Liste viser ogsaa, at de øvrige hyrede Folk paa faa Undtagelser nær hørte hjemme i Ballum, Brede, Hjørpsted, Visby, Emmerlev og Højer Sogne, samt i Ho, Oksbøl og Aal Sogne.

Det synes for Resten ikke at have været noget let Arbejde at hyre Folk til denne Fart. Hyringen til det ny Togt begyndte jo straks efter, at det gamle var sluttet. Maaske var mange da endnu ikke til Sinds at lade sig binde igen, maaske afventede de først bedre Tilbud. De har maaske ogsaa den Gang endnu foretrukket Grønlandsfarten for Sildefiskeriet. I alle Tilfælde er Michelsens Breve, især før Jul, fulde af Klager over, at Folk ikke møder til Hyreterminerne.

Hjemkomsten om Efteraaret og Vinteren gik lige som Udrejsen ikke af uden Højtidelighed. Den Hjemkomne skulde igen besøge Venner og Bekendte — om end ikke i saa stor Udstrækning som ved Udrejsen — for at sige „Goddag og Tak for sidst“. Og hvor han kom frem, blev der budt ham „Velkommen hjem“. I tidligere Tider blev der gjort endnu mere ved det. Hver Søndag i den Tid, Søfolkene laa ude, var der bleven bedt for dem i Kirken. Naar saa en Grønlandsfarer kom hjem, var noget af det første, han gjorde, det, at han gik til Præsten og bad ham i Kirkebønnen — vistnok med Navns Nævnelser — takke Gud for en lykkelig Rejse. Det var i sin Tid en af Præstens Indtægtskilder, idet hver Kommandør gav ham en Rdlr. for det*).

Mens Mændene laa ude paa deres Togt, gik Livet derhjemme sin rolige Gang for Kvinderne, Børnene og de Gamle. Kvindernes Drift af Landbruget er allerede omtalt. Her skal endnu kun nævnes en Del af de mindre til Dels aarligt tilbagevendende Arbejder, der

*) Præstens Indberetning af 1693.

forefaldt i Tilknytning til Gaardens Drift eller Hus-holdningen.

Der findes med Undtagelse af et lille Kær ingen Moser paa Øen, og den er fuldstændig blottet for Skov. Det vigtigste Brændsel blev derfor som før nævnt Lyng, Fladtørv og tørret Gødning. Lyngen hugges endnu den Dag i Dag af med en omtrent en halv Alen bred Hakke med et halvanden Alen langt Skaft, en „Bikke“. Til Dels bruges dog nu en Lyngle lige som i Nørrejylland. Bikningen er endnu hovedsagelig et kvindeligt Arbejde, der i Reglen udføres i den tidlige Forsommer mellem Sæd og Græsslæt. Omtrent samtidig foregaar Tørvegravningen. Nu har hver sit Stykke Hede eller Strand, hvor han graver de nødvendige Fladtørv, men i Fællesskabets Tid foregik den paa bestemte Dage. Man mødte da efter Tilsigelse af „e Pa-ndmand“ paa Stranden, et bestemt Antal Folk fra hver Gaard og hvert Hus, alt efter Størrelsen. Enhver udsøgte sig den Plads, hvor han vilde grave, navnlig undersøgte man Grønsværets Tykkelse og Godhed, men vovede ikke at grave, før „e Pa-ndmand“ havde givet Signal. Kun var alting rede til at tage hurtig fat. Med Ridsejærnet i Haanden spejdede man efter Signalet. Naar han saa endelig Kl. 9 højste Flaget, blev der i samme Øjeblik travl Virksomhed overalt. Ridserens 4—5 Tommer lange Kniv skar i Trav Grønsværet af i lange, 8—9 Tommer brede Strimler. Den fór tværs over de gjorde Snit for at afmærke Tørvenes Længde, en halv Alen. Saa kom Spaden og løsnede dem fra Grunden, halvanden til to Tommer tykke. Det gik, som det gjaldt Livet. I Dag maatte man svede for ikke at skulle fryse til Vinteren.

Naar „e Pa-ndmand“ strøg Flaget til Middag, hvilede alle Redskaber straks. Der var dog ikke længere Hvil end lige nok til at spise en medbragt Mellem-mad. Naar han til bestemt Klokkeslæt strøg Flaget igen hen mod Aften, var det forbi med al Tørvegravning paa Byens Grund for det Aar. Havde Dagen end været streng, var der dog noget festligt over et saadant Fællesarbejde. Naar det var forbi, samledes hele Flokken, der havde arbejdet spredt og stille, for at gøre hinanden Selskab paa Vejen hjem gennem Klitterne, der nu genlød af munter Skæmt.

Ved Midsommertide begyndte Græsslætten paa Engene. Den var det strengeste Arbejde hele Aaret rundt, men alligevel det, der imødesaas med størst Glæde og Spænding. Det er Tilfældet endnu den Dag i Dag og har sikkert været det i endnu højere Grad, mens Fællesskabet kastede Glans over det og samlede det hele paa bestemte Dage og Steder. Nu slaar enhver naturligvis paa det Sted og den Dag, det passer ham bedst. Helt ensom er man dog aldrig ved dette Arbejde. Enhver Slætter har altid en Afriver med. Det er nødvendigt i det tætte, tunge Græs altid at kunne slaa ind fra én Side for at kunne faa ordentligt Skaar. Derfor maa det løsnede Græs altid omhyggelig rives ud af Skaaret. Det maa desuden spredes ud over hele Skaaret for at tørres hurtig nok.

Bønderne har nu gerne hver en Slætter visse Ugedage, og ikke faa af dem gaar disse Dage selv med som anden Mand. Der bliver saa to Slættere og to Afrivere paa en saadan Eng, og i Reglen er der flere saadanne Flokke nær ved hinanden. I Pavserne søger

de da sammen ved de Græsdynger, der under Maaltiderne skal give Læ mod Vinden, „smager Brændevinen“ og faar en lille Passiar under det hurtige Hvil. Der er travlt saadan Dag. En Dagslæt er ikke lille, og enhver sætter en Ære i at faa det mest mulige udrettet. Derfor er man ogsaa tidlig paa Færde. Kl. 1 om Natten staar man op den Dag, man har Slætteren, og inden Kl. 2 synger Leen sin dæmpede Sang over Engen, endnu før Lærken er paa Færde.

Høbjærgningen er i det hele det vigtigste Arbejde Aaret rundt. Det er strengt, men der er Fest over det. Man tager pænere Tøj paa, naar man er færdig med det mere smudsige Arbejde paa Marken, Heden og Tørvepladsen og derefter skal paa Engen, og naar Leens Sang var forstummet paa det sidste Stykke Eng, drog Slætter og Afriver syngende hjem med vajende Dannebrog — mens det endnu lod sig gøre. Der gøres Gilde, „Opslæt“, naar det sidste Græs er slaaet. Det er meget vigtigere end „Opskør“, efter at det sidste Korn er mejet. Og „Kvædelæsset“ kommer her fra Engen, ikke fra Kornmarken.

Blandt de vinterlige Husflidsarbejder, der dreves her som andet Steds, skal kun nævnes Vævningen. I Tyverne af sidste Hundredaar var der omtrent 40 Kvinder*) paa Øen, der sysselsatte sig med at væve. Endnu i min Barndom var deres Antal ret betydeligt, nu er det helt forsvindende. Selve Vævearbejdet var ensformigt som Slagbordets dumpe Slag, men forud for det gik Trendingen. Den var der altid lidt festligt over. Garnnøglerne sprang i Trendekistens Rum,

*) Staatsbürgl. Mag. 1824.

mens Trendebordet drejedes rundt, og Bedstemoder og Tante, der begge var Væversker, samt maaske endnu en tilfældig Hjælper maalte og regnede. Tøjet skulde jo „løbe“ sit bestemte Antal Alen. Der var et bestemt Forhold mellem Alen Tøj og Pund Trendegarn. Islættens Art maatte ogsaa tages med i Betragtning. Det voldte øjensynligt ikke ringe Hovedbrud. Der maatte derfor en ekstra Kop Kaffe til med Smør og Kavring, i de senere Aar maaske endog med „Bækkekage“ til.

Nær i Slægt med Vævningen var jo Kartning og Spinding. Det var Vinteraftenarbejde for Konen og Pigerne og foregik inde i Dagligstuen, mens Manden og maaske Børnene strikkede.

Husførelsen var selvfølgelig simpel og er det for en stor Del endnu. Der stilles ikke store Fordringer til Kogekunsten, og det er ikke noget overdrevent Maal af Tid, der lævnes de fleste Kvinder til Renholdelse af Huset. Alligevel er Renligheden forholdsvis god. Brygning og Bagning udføres endnu i enhver Gaard. Kun faa finder Smag i „Bækkerbrø“. Der bages gerne saa stor en Portion, at det kan slaa til til 14 Dage eller endog tre Uger. Nu bages der vel de fleste Steder Hvedebrød efter Behov i Komfurnen, men for en Snes Aar siden fik man kun „Kage“ (Sigtebrød) i de første Dage efter Bagningen, og den blev sparsomt tildelt for at række saa langt som muligt. Naar de faa Sigtebrød var opspist, kunde man „napp e Kagtænd“ ud, indtil der skulde bages igen, eller indtil en af Naboerne bagte. Saa fik man nemlig „en Kage“, som man gengældte, naar

man selv bagte igen. I Reglen var der tre eller fire Naboer, der udvekslede et Sigtebrød og et Par „Skronner“ (smaa runde Sigtebrød eller Bygmelsbrød til Børnene) ved hver Bagning. Ovnene fyredes op med Lyng, og der blev begyndt saa tidlig, at man kunde faa „Skronner“ til sin Kaffe den Morgen.

XII. Fest og Gilde.

De gamle Skikke, der har været knyttet til Folke- og Familielivets forskellige Begivenheder, er naturligvis her som overalt stærkt i Færd med at forsvinde. Dog har de holdt sig næsten uforandret saa langt ned imod vor Tid, at de fleste af dem endnu er i frisk Minde.

Brylluppet er vel nok den Familiebegivenhed, der er samlet flest Skikke om. Hertil knytter sig naturligt de, der grupperer sig om Forlovelsen og Trolovelsen.

Saa vidt vides er Forlovelsen aldrig paa Rømø bleven ordnet af Forældrene, men de Unge har selv truffet deres Valg. Folk, der kan huske over Halvfjers Aar tilbage, paastaar, at de aldrig har vidst af andet at sige, og af en Bemærkning i Bodser P. Manø's Dagbog synes det at fremgaa, at Forholdet var det samme for over hundrede Aar siden. Er der forekommen Tilfælde, hvor Forældrene har villet raade, har det kun været Undtagelser. Man forlovede sig gerne i en ung Alder, men giftede sig nødig, inden man havde „faaet sin Eksamen“ (Styrmandseksamen), naar man da ellers var til Sinds at tage den. Mange opsatte det endog, indtil de havde faaet Skib at fore.

Forlovelsestiden blev derfor tidt meget lang. Den kan endnu undertiden strække sig over 6—8 Aar.

Trolovelsen er nu aflagt, men har været brugt endnu for rigelig en Menneskealder siden. En tre Ugers Tid for Brylluppet*), „e Høtte“, skulde finde Sted, gik det unge Pars Fædre eller Brudgommen med to Vidner til Præsten og forlangte Tillysning, som saa paa sædvanlig Vis skete tre Søndage i Rad. I Bryllupsgaarden fejredes Trolovelsen med et lille Kaffe-gilde.

Efter den Tid blev der travlt i Bryllupsgaarden, „e Høttesgaard“, med Forberedelser, mens Brudeparret personligt gik omkring for at indbyde Gæsterne og blandt de nærmeste Slægtninge udnævne en Skaffer, en Redekone, fire Skænkere og fire Brudepiger. Hvis nogen af Parrets Forældre ikke mere var i Live, valgtes der Stedfortrædere for dem, ligeledes blandt de nærmeste.

En Uge før Brylluppet skulde der „være Brudeseng“. Fra de Gaarde, hvor man vilde give Flæsk, Kod og Pølser — „et Fad Mad“ — som Brudegave, mødte de ældre med disse Varer henimod Aften. I Redekonens Paasyn blev Brudesengen nu opredt. Her maatte alt være til Stede, hvad der af Undertøj hørte til en fuldstændig Beklædning, og alt, hvad der hørte

*) Skildringen af det efterfølgende svarer ikke mere fuldt ud til Virkeligheden, men er en ved Hjælp af gamle Folks Meddelelserforetagen Rekonstruktion af Skikkene, saaledes som de var for 50—70 Aar siden. Der er dog endnu bevaret saa meget, at jeg har kunnet skildre det meste af Selvsyn.

til et Sovekammerudstyr, skulde være paa sin Plads. Naar de, der var mødt „til Brudeseng“, havde faaet en Kop Kaffe, blev Sengen og alt Tilbehør dem forevist af Redekonen, en Ceremoni, der gav Anledning til mange, tidt drøje Vittigheder. Var ikke alt i Orden, var det slemt for hende, men fandtes alting at være paa sin Plads, blev der drukket en Skaal paa det, og Gæsterne dansede hele Natten.

To Dage før Brylluppet mødte alle Skænkere og Brudepiger i Bryllupsgaarden. De to Skænkere blev med Paraply*) i Haanden sendt ud med formel Indbydelse til alle de Indbudte. Hvor „e By-mand“ kom ind i et Hus, afleverede han sin Ramse til den første af de paagældende, han traf: „Æ skuld helsen fra N. N. o hans Kjærrest om N. N. o B. B. o A. D. vild vær saa goj o komm' aa Torsda Morn aa drikk' en Kop Kaffe o fülle med dem te Kirrk o hør e Viels o offer mæ dem o fülle mæ hjem te Mad o tej Del i djæ Fonøjels“. Præst og Degn blev indbudte til at udføre deres Hverv og modtage Offer i Kirken.

De andre to Skænkere og Brudepigerne havde imidlertid travlt i Bryllupsgaarden. Skænkerne laante Borde og Bænke i hele Nabolaget. Brudepigerne gik Parvis ud med en Tørvekurv og laante Tallerkener, Knive, Gafler, Skeer, Kopper, Kaffekander, Lysstager, Lamper, og hvad der ellers behøvedes til Gildet. Alt

*) Paraplyen er naturligvis et Minde om „e By-stok“, som ikke har været brugt i den sidste Menneskealder. Jeg mindes heller ikke at have set den noget Steds. Moritz meddeler, at den var $1\frac{1}{4}$ m lang, med Sølv- eller Ravknap og med en rød Silkekvest omtrent et Kvarter fra Overenden.

det laante Tøj blev afvasket og pudset, og Lysestagerne forsynet med Manchetter, klippede saaledes af sammenlagte Papirstrimler, at de dannede en „Storre“ om Stagens Overende. Til Brudeparret blev et Par Lys pyntet med Silkesløjfer. De sattes, helst i en toarmet Lysestage, foran Brudeparrets Plads ved Bordet og brændte til Midnat. De to Fædre og Redekonen fik ligeledes hver sit Lys pyntet, dog mere tarveligt.

Inden selve Brylluppet omtales, vil det være paa sin Plads at gøre kort Rede for de forskellige „Bestillingsfolks“ Funktioner.

Skafferen forestaar Forberedelserne og Anretningen, bestemmer Rangfølgen ved Bordet — efter strenge Regler —, hvornaar der skal spises, drikkes Punch osv., er i det hele den ledende Aand i alt, hvad der vedrører Brylluppet. Et fingertykt Spanskrør er hans Kommandostav, som han hele Tiden bærer hos sig som Tegn paa sin Værdighed. Med det slaar han paa en Bjælke eller i Bordet, for at skaffe sig Ørenlyd, naar han vil uddele en Ordre til sine Undergivne eller give Gæsterne en Anvisning. Redekonen er hans kvindelige Sideordnede. Hun reder Brudesengen, pynter Bruden og følger hende under hele Festligheden som en Slags Anstandsdame. Fædrene fungererer som Forlovere. Dermed er deres Hverv endt, og for Resten er de Hædersgæster. Derimod optræder Mødrene, hvad enten det er de egentlige Mødre eller Stedfortrædere, som Husmødre under Festen. De kommer ikke med til Bords eller til Kirke, men maa se til i Køkken og Kælder uden dog at hjælpe ved noget. Skænkerne og

Brudepigerne er Opvartere under Gildet. Alle de her nævnte Hverv er naturligvis Æreshverv, der tildeles de nærmeste Slægtninge, hvorimod alle de andre Hverv, der senere vil blive nævnt paa passende Plads, udføres af „Fagfolk“ for Betaling.

Paa Bryllupsdagen — ved et stort Bryllup altid en Torsdag — mødte Gæsterne omkring ved Klokken 8 om Morgenen i Bryllupsgaarden, hvor de modtoges af to Skænkere og en eller to Brudepiger, som bød dem hver „en Skaal“ — Mændene en Snaps Brændevin og en Slurk Øl, Kvinderne en Skefuld Mjød og Tvebak af et Fad.

Inde i „e Pissel“ sad Brudeparret i fuld Pynt, tog imod Lykønskninger og fik Brudegaver af dem, der ikke havde sendt Flæsk og Kød. Naar alle Gæsterne var komne, bød Skafferen dem til Bords og anviste hver Gæst sin Plads, som han beholdt under hele Fæsten. Øverst sad naturligvis Bruden med Brudgommen ved sin højre Side og Redekonen til venstre. Tilhøjre for Brudeparret sad begge Fædre. Derefter fulgte Gæsterne, Parvis ordnede til begge Sider efter Slægtskab og Anseelse.

Opvartningen bestod i Kaffe og belagt Smørrebrød, et Stykke „Sinnka'g“ (Hvedebrød med Rosiner og Krydderier i) og tre til fire Punche, hvoraf i det mindste den ene er en „Rumpunch“ (en meget lille, men stærk Toddy i en Kop). Naar den sidste Punch er drukken, slaar Skafferen paa Bjælken og beder Folk „ankre op“, da det er paa Tide at køre til Kirke.

Til Kirken kører Bruden og Redekonen paa den første Vogn, Brudgommen og Skafferen paa den anden.

Spillemanden, der er med paa den tredje Vogn, gnider hele Vejen sin Violin. Toget kører i saa stærk Trav, som de daarlige, sandede Veje tillader.

Hvor der bor Slægtninge og Venner, er der ligesom ved Bryllupsgaarden rejst en høj Mast, hvorfra der vajer saa mange Flag, som man har kunnet opdrive: Signalflag og alle mulige Nationers, i den underligste Sammensætning af Farver og Former. Hvor Brude-skaren kører forbi, kippes Flagene, og en af Skænkerne løber med Flasken for at skænke Flagvogteren en Dram og byde ham til Gilde paa Søndag Aften.

Mens Hestene bliver spændt fra ved Præstegaarden og sat i Stald, gaar Skænkerne rundt med Flaske og Glas og byder Mændene en Snaps, Kvinderne et Glas Vin, for vistnok Mjød. Op til Kirken gaar Spillemanden foran, spillende lige til Kirkegaardslaagen, derefter de ugifte, saa de gifte Gæster, Brudepigerne og Skænkerne. Saa først kommer Brudeparret. Skafferen og Redekonen slutter Toget. Ved Kirkedøren standser det, og ind ad Kirken gaar saa først de unge Piger, Bruden som den sidste af dem fulgt af Redekonen, og derefter alle de øvrige Koner. Saa kommer Brudgommen og Skafferen med begge Fædrene, derefter de gifte Mænd og tilsidst de unge Karle.

I Kirken sidder Brudeparret i de almindelige Stolestader, men har hver et helt Stade for sig, hun paa Kvindernes og han paa Mændenes Side. Naar de, efter at der er sunget en Salme, skal frem for Alteret, træder Brudgommen ud paa Gulvet og nejer for Bruden. Hun rejser sig, knikser og følger ved hans Side

med op til Alteret. Efter Vielsen nejes og knikses der igen, inden hver gaar til sin Plads.

Naar der skal ofres, gaar Bruden først ene op og rundt om Alteret for at lægge sin Skærv til Præst og Degn. Derefter kommer Brudgommen, der nejer, idet han gaar forbi Brudens Plads. Saa vandrer Skaffer og Redekone Arm i Arm op til Alteret. Rundt om det gaar hun foran, men naar de er traadt ned af Forhøjningen, byder han hende igen Armen. Efter dem følger med skarpt Skel mellem de enkelte Grupper: Fædrene, Brudepigerne og Skænkerne, gifte og ugifte Mændimellemhverandre, de unge Piger og til Slut Konerne.

Ud af Kirken gaar de Nygifte Side om Side, og uden for Døren tager de mod Lykønskninger. Mens der spændes for, faar Kvinderne atter Vin og „Sinnkage“ og Mændene en Snaps Brændevin.

Ved Bryllupsgaarden bliver man atter modtaget med en „Skaal“ (Øl og Snaps, Mjød og Kavring). Paa Bordene er der hvid (laant) Dug. Det bruges kun ved saadanne Lejligheder. Og paa hver Plads findes to Tallerkener (ogsaa en Gildeluksus) og en Kop ovenpaa. Der skænkes nu først en Thepunch, hvortil der spises en Kavring. Saa slaar Skafferen paa Bjælken og raaber: „Vil I no vær saa goj o tale Herren te“. Der synges et Salmever. Derefter byder han alle velkommen og siger: „No ska vi se, hva e Køksers formaar“. Skænkerne bringer paa store Stegefade Bøster (Flæskeskinker) ind til Skafferen, som fordeler dem paa Bordene og udpeger dem, der skal skære for. Spisesedlen lyder i Reglen paa Flæsk og Kød med Kartoffler og Sauce. Hertil flere Snapse Brændevin

og Vin. Anden Ret er „Vinsuppe“ med mange Rosiner og store Stykker Kanel i, Desserten Smør og Kavring med Øl til. Mens den fortæres, gaar der tre Underkopper — til Spillemanden, de fattige og Jorde-moderen — rundt til Indsamling ved Bordet. Der hverken holdes Taler eller udbringes Skaaler. Brude-pigerne sørger for Maden, Skænkerne hovedsagelig for Drikkevarerne. Bliver en Skaal, Terrin eller et Fad tømt, uden at vedkommende Brudepige straks opdager det, volder man hende stor Tort og Bordfællerne tilsvarende Morskab ved at „tinke“ paa den med en Ske eller Kniv. Mindst lige saa morsomt er det at ærgre Skænkerne ved at gnide paa en tom Flaske med en Prop, saa den skriger. Maaltidet slutter med, at man efter Skafferens Anmodning „takker Herren“ ved at synge en Salme. Saa siger han velbekomme og forkynder, at hvis nogen nu har Lyst til at gaa hjem eller lidt ud i Byen, saa har de Lov til det, men de skal møde igen til det og det Klokkeslet; hvem der ikke møder, „straffes efter Loven“. Straffen bestod i, at Vedkommende skulde drikke to Kaffepunche.

Saa vidt muligt spredes nu Gæsterne rundt om i Byen til Venner og Bekendte. Man vidste jo nok, at selv om Loven var streng, saa „Befalingsfolkene“ slet ikke skævt til, at Huset var nogenlunde ryddeligt for Gæster, mens de fik fejte og gjort rent og Bordet paany dækket til Aften.

Naar Gæsterne kom igen til Aften, straaledede Bryllupsgaarden i saa god Belysning, som de hjemmestøbte Tællelys og nogle Petroleumslamper kunde afgive. Paa Aftensbordet bestod Retterne af belagt Smørrebrød, dels

Rug- dels Hvedebrød, og Sinnkage. Smørrebrødet var skaaret Dagen i Forvejen og holdt tildækket for ikke at blive tørt. Den Punch, der skænkedes til at begynde med, blev drukket i Stilhed, men naar alle efter Maden er forsynet med en Rumpunch, slaar Skaffereren paa Bjælken, og denne Gang har han meget at sige.

„Vil I saa“, begynder han, „vær saa goj o drikk' e Brujfolks Skaal.“

Forsamlingen rejser sig og synger:

„Og dette skal være e Brujfolks Skaale

Hurra.

Gid de maa længe leve,

i Fryd og i Velstand at svæve,

Hurra, hurra, den Skaale var brav

Hurra.

Ja Skam for den, som ikke

vore Brujfolks Skaale vil drikke,

Hurra, hurra, den Skaale var brav,

Hurra.“

I den sidste Menneskealder synges dette Afsnit tit til Melodien: „Kong Kristian stod ved højen Mast.“ For at det kan lade sig gøre, maa hvert Hurra synges to Gange. I umiddelbar Tilslutning dertil følger efter en anden Melodi:

„De skal leve,

de skal leve;

de skal leve højt Hurra.

∴ Hurra, hurra, singfalderadera. ∴

De skal leve,

de skal leve,

De skal leve højt Hurra.

Hvem der har gode Ønsker tilovers for Brudefolkene — og hvem har ikke det? — kommer nu, idet han løfter sin Kop, frem med dem i korte fyndige Raab ud over Forsamlingen, som — ligeledes med hævet Kop — svarer med et kraftigt Hurra.

Skafferen indleder:

„Længe leve vore Brujfolk“.

Derefter følger, fra hvem der føler Trang til det, f. Eks.:

„I Fryd og i Velstand at svæve!“

„Mange Penge at fortjene!“

„Altid glad og veltilfreds!“

Der kan følge en hel Række saadanne somme-tider ret morsomme Udraab. Naar ingen har mere at sige, klinker man med Kopperne og drikker af dem. Derefter siger Bruden:

„Saa takker vi Jer aall sammel“, og straks stemmer Forsamlingen i med følgende:

Hun for Skaalen takker,
 Skaalen den var vakker,
 ∴ Tak I, som sang saa vel og brav ∴
 Tak skal I ha,
 Ja Tak skal I ha.
 Den Skaal var nydelig,
 hun takker tydelig
 for Skaalen sin;
 den var og herlig,
 hun takker kærlig
 enhver især.

Ja Tak skal I have,
 fordi I sang saa brav.*)
 Og lige vil vi have,
 fordi vi drikker den af.
 Tralalala, tralalala, tralalalalalala.
 Ja lige vi vil have,
 fordi vi drikker den af.
 Jeg drikker ud til hver en Draabe,
 det gør hver, saa vil vi haabe,
 lambo, lambo, mine Herrer lambo.

Har nogen endnu en Draabe i Koppen, skynder
 han sig med at drikke den af for med de andre at
 kunne stemme i med, mens Koppen vendes med Bun-
 den opad:

Til Bevis saa vil vi vende
 Koppen paa sin ravgal Ende.
 Lambo osv.

Idet Koppen atter vendes ret og sættes paa sin
 Plads synges der:

Se nu har (er?) Koppen gjort sin Ret
 Komdidelumdidelumdej
 Nu er den paa sin Ende sat
 Komdidelumdidelumdej
 Tralala osv.

*) Denne Del har rimeligvis — med 1. i Stedet for 3.
 Person — oprindelig været den hædredes Takkesang, hvor-
 efter saa Forsamlingen faldt ind igen med det følgende.

Ved den næste Punch opfordrer Skafferen paa lignende Maade til at drikke Redekonens Skaal, derefter Brudfaderens, Brudgomsfaderens og saa sin egen. Det sidste giver i Reglen Anledning til megen Munterhed. Hver Gang drikkes Skaalen paa samme Maade som oven anført. Til Afveksling synges det første Afsnit dog tidt paa følgende Maade:

∴ Og dette skal være
 N. N. til Ære, hurra! ∴
 Ja, skam for den, som ikke
 N. N. til Ære vil drikke.
 Hurra, hurra! Den Skaale var brav,
 Hurra!

Gid han maa længe leve
 i Fryd og i Velstand at svæve.
 Hurra, hurra! Den Skaale var brav,
 Hurra!

Gid han maa leve i mange Aar
 og Fryd og Fremgang monne faa,
 behagelige Dage, behagelige Sager,
 saamange som Draaber er her!
 Guds Fred han ham sende,
 ihvor han sig vender
 i mange lyksalige Aar.
 Gud giv' ham de Dage,
 som ham mon behage,
 indtil han af Verden udgaar.

Han skal leve, han skal leve, han skal leve højt, hurra!
 ∴ Hurra! hurra! sing falderadera. ∴
 Han skal leve, han skal leve, han skal leve højt, Hurra!

Hvor det passer, følger man tidt til:

„Gid han (eller hun) snarlig maa finde sig en Mage,
som kan forskønne ham hans Dage
og ret af Hjertet elske ham.“

Naar Skafferens Skaal er drukken og en ny Punch skænket i, holder han den eneste Tale, der høres, og den har i Reglen følgende Indhold:

„Vil I nu vide, i hvad Anledning vi er samlede her, saa er det for at fejre N. N.s og B. B.s Bryllup. Vi har nu her en hel Række Befalingsfolk: Først en Brud og en Brudgom [ved hver, han nævner, peger han paa vedkommendes Plads og siger: han (eller hun) sidder der]. Saa har vi en Redekone, to Fædre og to Mødre, en Spillemand, to „Køkser“, en Vandbærer, en Øltapper og en Staldkarl.“

Mødrene, Køkserne, Vandbæreren, Øltapperen og Staldkarlen trækkes her modstræbende ind og bliver under stor Munterhed forevist Forsamlingen, der synger og drikker deres Skaal.

„Og saa maa I nu høre Anordningerne“, siger Skafferen videre: „Ingen maa danse med Bruden, før jeg har danset hende til, og ingen maa sætte sig paa Brudefolkenes Plads før Kl. 12.“ Derefter drikkes der en Punch. Atter klasker Spanskrøret mod Bjælken, og kan Skafferen synge, synger han:

„Dans og Spil, Dans og Spil,
vi nu ej forglemme vil“,

ellers raaber han noget tilsvarende.

Man gaar fra Borde, „e Pissel“ ryddes og fejes til Dans, Spillemanden (naar det kommer højt, har man to, begge med Violin) anbringes paa en Kasse eller Tønde i et Hjørne, og saa snart han begynder det første „Dansestykke“, træder Skafferen „e Brujda-ns“ med Bruden. Ingen andre maa deltage i denne Dans. Naar den er til Ende, afleverer han hende til Brudgommen med et Par smigrende Ord om hendes Dans og en skæmtsom Formaning til at „hand' me hind, som do ka forsva-r et“. Derefter er Dansen fri, og enhver klør paa, det bedste han kan.

Der er ikke Tale om, at et sundt Menneske faar Lov til at forlade Bryllupsgaarden før hen paa Eftermiddagen næste Dag, og det er hartad utroligt, hvad der i den Tid ydes i Retning af Dans, Sang (mest Skaaler) og anden Munterhed, men selvfølgelig skorter det heller ikke paa noget til at holde Kræfterne og Humøret vedlige med. Kl. 10 drikkes der The med belagt Smørrebrød til. Kl. 2 faar man Kød og Flæsk med stuede Kartofler og derefter Kaffe og Smørrebrød. Kl. 6 om Morgenen Kaffe og Smørrebrød. Det sidste Maaltid faas ved Middagstide. Det bestaar i „Labskows“ med Kaffe og Kavring bag efter. Indimellem de forskellige Maaltider gives der med Mellemrum af 1 eller $\frac{1}{2}$ Time en Punch,*) som paa en Bakke bringes ind i „e Pissel“, og hvortil der synges en Skaal for en eller anden af de Tilstedeværende eller for en Slægtning af en af „e Høttesfolk“.

*) Tidligere skænkedes der i den Tid Brændevin og Øl efter en stor Maalestok.

Selv efter det sidste Maaltid er man endnu ikke rede til at gaa hjem. Naar man bryder op fra Bordet, marcherer Spillemanden nemlig spillende ud af Døren, Brudefolkene og hele Bryllupsskaren Arm i Arm bag efter med Solen rundt om „e Høttesgaard“. Det kaldes at „dans rundt om e Hus“. Hvor der blot er nogenlunde fast Bund, danser man til de Toner, Spillemanden gnider ud af sin Violin, hvis man kan høre dem, eller til sin egen efter Nattens Anstrengelser noget medtagne Sang. Faar man under denne Dans rundt om Huset Øje paa Folk, der ikke hører til „e Hottesfolk“, faar de et Hurra og allehaande skæmtende eller drillende Tilraab.

Der kan næppe tænkes nogen mere fornøjelig og stemningsfuld Afslutning af et Gilde end denne „Dans rundt om Huset“, der lige som samler alle om en fælles sidste Morskab, faar de synkende Kræfter til endnu en Gang at blusse op for at slaa Kreds om det Glædens Sted, man nu maa forlade, og hvor man derfor til Slut vil lukke Glæden inde. Dansen rundt om Huset skal til, hvordan saa end Vejret og Føret er. Er det for slemt, melder der sig vel altid en Del af de svagere fra, men som Stemningen er paa det Tidspunkt, er der dog altid nok, der ikke lader sig afskrække. Tidt trodser man den værste Snestorm barhovedet og i Skjortearmer, gennemsvedt fra Natten.

Dansen om Huset er den egentlige Afslutning paa Brylluppet, men man danser dog ind ad Døren igen for at drikke en Afskedsskaal. Enkelte trodser vel nu Disciplinen og tager sig en Dans endnu. Det bliver dog ikke rigtig til noget. Men selv om man

— med et Hurra for Brudefolkene — har forladt „e Hottesgaard“, gaar man langt fra altid lige hjem. Man følger de Nærmestboende hjem og drikker der en Punch med dem og faar en Svingom med dem, man finder i Huset. Saaledes drager den muntre Flok fra Gaard til Gaard, stadig svindende ind, indtil der til sidst kun er nogle faa Stykker tilbage. For dem bliver det Aften og sommetider hen paa Aftenen, inden de naar hjem -- efter halvandet Døgn's Fest.

Lørdagen over har Gæsterne Ro, men i „e Hottesgaard“ er der travlt. Der skal jo ogsaa være „Søndagshøtte“. „E By-mand“ gaar om Lørdagen rundt og indbyder dem, der har givet Flæsk og Kød, til Mad om Søndagen, mens andre bliver indbudt til om Aftenen. De Nygifte gaar „ung' Folk i Kirk“, og Præsten indfletter deres Navne i Kirkebønnen. I Bryllupsgaarden foregaar „e Søndashøtte“ i alt væsentligt lige som det egentlige Bryllup. Dog varer Dansen ikke til Mandag Middag, men kun til hen i Morgenstunden.

Efter at Skænkerne og Brudepigerne om Tirsdagen har bragt det laante Tøj paa Plads igen, faar de endnu om Aftenen en lille Svingom sammen med nogle indbudte Unge. Brudefolkene gaar selv for Bord den Aften, og Dansen varer til Midnat, somme Tider dog til Kl. 2 eller 3.

Et stort Bryllup varede saaledes en hel Uge. Vilde man spare paa det, fandt det egentlige Bryllup Sted om Søndagen.

I alt væsentligt fejres Brylluppet endnu den Dag i Dag som her beskrevet. Tarvelighed i Mad og

Drikke parret med en hartad utrolig Udholdenhed i at more sig ved Dansen giver det endnu sit Særpræg. Retterne er endnu de samme, og Vin bruges kun til Punch for Kvinder og meget svage Mænd. Kun i enkelte Tilfælde lader man Vinsuppe og „Bø-st“ ved Middagen vige for Suppe og Steg. Skønt der bliver drukket en urimelig Mængde, mest smaa Kaffepunche, ved et saadant Bryllup, er det dog sjældent, at „e Høttesfolk“ er rigtig fulde. Skafferen maa forstaa at „fyre“ saadan, at Gæsterne hele Tiden er „gla-j“, men intet Ojeblik bliver „fuld o gall“.

Jeg skal forbigaa de øvrige Familiefester, som jeg ikke har kunnet finde noget synderlig ejendommeligt ved, og endnu kun omtale Begravelsen, og hvad der gaar forud for den.

At ringe med Kirkeklokkerne, naar et Menneske er død, bruges ikke paa Rømø, derimod bliver der saa hurtig som muligt sendt en „Bojmand“, en sortklædt ung Pige med Paraply i Haanden, rundt, tidt til hvert Hus paa Oen med Hilsen fra N. N., at N. N. er død ved det og det Klokkeslet. Det gøres ogsaa, naar Dødsfaldet er sket paa Soen, maaske for Maaneder siden.

Et Par Dage før Begravelsen er der „Ke-stlæg“, hvortil de nærmeste ældre Slægtninge samles til en Kop Kaffe med belagt Smørrebrød. Samme Dag gaar „e By-mand“, denne Gang en ung Mand, og indbyder Slægtninge og Bekendte, sommetider hele Øens Befolkning, til at „følge den salig Hensovede til hans sidste Sovekammer og Hvilested“.

Ligfølget bliver i Lighuset beværtet med Kaffe og belagt Smørrebrød og to eller højst tre Kaffe-punche. Tilfælde af, at Følget kommer til Graven med „en hal Perial“ kendes ikke paa Rømø. En Gang er det dog forekommet i Mands Minde. En gammel Pebermø havde nemlig ønsket, at hendes Begravelse skulde fejres, som om det var hendes Bryllup. Og dette Ønske fik hun opfyldt.

Paa Vejen til Kirkegaarden skal to af de nærmeste kvindelige Slægtninge „sidde paa Kisten“. Det gør de nu ikke mere bogstaveligt, men sidder i en Agestol umiddelbart foran Kisten. Men Udtrykket er dog bibeholdt.

Efter Begravelsen tager en Del særlig Indbudte med hjem til „Ærr'øl“.

Mens alt det her fortalte endnu er uforandret, er en Del Skikke, der endnu har været brugte i Mands Minde, nu aflagte.

I Fyrrerne og til Dels senere var det saaledes endnu Skik at brænde Lys i Ligstuen og at vaage i et Sideværelse, saa længe den Afdøde „laa i Lig“.

Endnu for en Snes Aar siden kastede Mændene i Følget Graven til, inden det forlod den.

Kun i enkelte Tilfælde huskes endnu den Skik, at to Mænd — ved Rigmænds Begravelse — hele Vejen til Kirken gik foran Ligvognen med hver et tykt Voksllys i Haanden. Paa Lysene, der var pynkede med sorte Baand, var anbragt et Blikskilt med den Afdødes korte Levnedsløb. De gaves til Kirken og brugtes som Alterlys. Skiltene hang i Kirken til Aaret var omme og toges derefter hjem.

Som Gravmæler brugtes kvartertykke flade Sten, der lagdes paa Gravene og dækkede dem helt. Disse Sten førtes vist i Reglen med hjem fra Holland. Foruden lange Indskrifter bar de tidt en Rigdom af Billeder og Forsiringer i Basrelief. Skønt en Mængde er bleven ødelagt ved Skødesløshed, findes der dog endnu Mindestene af den Art, der er henimod 250 Aar gamle og meget smukke.

Som det allerede fremgaar af det ovenstaaende, var det selskabelige Liv paa Øen meget jævnt, og det er det endnu. Alle kender jo hinanden og danner en stor Familje, som „Fastlændere“ staar uden for, om de end modtages med stor Gæstfrihed.

Standforskelse kunde ikke udvikles her. Grundejendommen betød her for lidt til at begrunde en Forskel mellem Gaardejerne og Husmanden, og den, hvis Vugge havde staaet i det fattigste jordløse Hus, havde, naar han ellers „skikkede sig godt“, lige saa god, om end ikke lige saa let Adgang til at faa eget Dæk under Fod som den rigeste Gaardejers eller Kaptejns Søn. Og begynde som Skibsdreng og gaa samme Tur igennem skulde de jo alle. Om Bord krævede Disciplinen vel strengt Skel mellem Overordnede og Underordnede, men aldrig saa snart sattes Foden paa Rømø Jord, før det var, som om der aldrig havde været noget Skel. Her kunde Kaptejnen og hans Skibsdreng mødes til Gilder og Dans, Matroser og Officerer kunde omgaas hinanden uden mindste Tvang, og syntes Fattigmands Søn og Rigmands Datter om hinanden, var deres forskellige Kaar aldrig en Skillemur, det var umuligt at komme over.

Selskabslivet holdtes i det hele paa en saadan Fod, at alle kunde mødes. Selv hvor der var gode Raad, var Opvartning, Klædedragt osv. saa tarveligt, at ogsaa den mindre godt stillede kunde gøre fuldt ud Gengæld. I nyere Tid er Tarveligheden noget mindre. Den følgende Skildring passer derfor ikke fuldt ud mere saaledes som for en Snes Aar siden.

Der er kommen Fremmede hos N. N. Han kommer ind fra Stalden i Skjorteærmer og Træsko og byder „Gudaw o velkommen“. Lidt efter kommer hans Kone med Kaffe kedlen lige fra Skorstenen og sætter den paa en lille Trefod paa Bordet. Den er helt sort. Kun oven paa er den holdt nogenlunde blank. Der skænkes en Kaffe punch til at begynde med. Dertil en Kavring. Senere Kaffe og belagt Smørrebød. Ved Aftenbesøg, ja selv ved Gilder indskrænkes Opvartningen til det samme, kun at man saa har en Kaffe kande paa Bordet, faar en „Rumpunch“ til at begynde med og en Kaffe punch til Slutning og, hvis det er i Juletiden, forskellige Julekager.

Gilder var ellers yderst sjældne. Derimod kom man tidt sammen i Aften- eller Søndag-Eftermiddagsbesøg, fik et Slags Kort („Femten Streger“, „Lur“ eller „Fip“) og holdt Snak. Selvfølgelig faar Vind og Vejr, Kvæghandel og Foder først en Overgang, men ved mindste Anledning svinger man ind paa Minderne fra Soen. Er der først begyndt, myldrer de frem fra alle Sider baade lyse og triste. I det ene Øjeblik er man i Grønland, i det andet i Indien, saa i Kina osv. Lige godt kendt er man overalt, dog ikke ud over „Pladserne“ (Havnebyerne). Det indre Land eksisterer

næppe. Hvad Folk lever af i Indlandsbyer, forstaar man ikke.

Om Mindet end lægger nogen Glans over Oplevelserne, er Fortællemaaden dog jævn og ædruelig. Udtrykket at „spinde en Ende“ kendes ikke, og de faa, der øver denne Sport, kommer hurtig i Ry for at „lyve“. Folk, der kommer hjem fra deres første Rejse, har jo gerne lidt Hang i den Retning. Ellers findes den næsten kun hos saadanne, der lige har smagt Saltvandet paa en eneste kort Rejse og saa er ældedes i Mindet om den som deres Livs Glansperiode. Hvis der ellers er noget om, at Sømænd gerne vil „spinde en Ende“, er Grunden til, at det ikke slaar til her, næppe nogen anden end den, at man her næsten ingen Landkrabber har, som man kan dupere dermed.

De faa Gilder, der gjordes, var knyttede til Høsten, Svineslagtingen og Julen.

Julegildet er som et almindeligt Aftenbesøg, kun varer det noget længere, og der spises to Gange, første Gang med Kaffe, anden Gang med The til.

Til Høstgildet, „e Opslæt“, bliver Slætteren og andre, der har hjulpet til ved Højbjergningen, bedt til Middag. I den Anledning slagtes der gerne et Lam.

Svineslagtingen var en af Aarets Begivenheder. Foruden en So eller et Par Ungsvin slagtedes der nemlig kun 3—4 Faar og Lam i en Husholdning. Dagen, da Svinet skulde slagtes, var gerne bestemt lang Tid i Forvejen, og der skulde mange Hjælpere til. Om Aftenen blev Naboer og Venner indbudt til Pølse-gilde og opvartet med sorte og hvide Pølser. Men

kunde nogen se sit Snit til at stjæle Pølserne, var det Løjer for hele Byen paa den Bestjaalne nær.

Af Folkefester har der kun holdt sig en lille Rest af Fastelavn og Peders Dag, og det samme er endda næsten sunket ned til en Drengefornøjelse.

Fastelavns Mandag slog Drengene — og endnu for en 30 Aar siden en enkelt Gang de Voksne — „Katten af Tønden“. Om Aftenen var der saa almindelig Dans i Kroen. Sand-synligvis har der dog tidligere knyttet sig mere til denne Dag.

Peders Dag eller rettere Peders Aften, den 21. Februar, var en betydelig større Fest, men dog sikkert ogsaa kun en Rest af, hvad den har været her som paa alle Vesterhavsoer. Dagen til „Pers Awten“ drog Drengene i Skare Byen rundt og bad om et Knippe Halm. I de senere Aar maatte de selv skaffe sig en Tjæretønde og saa bede om Hjælp til den. Før har de sikkert faaet den udleveret. Halm og Tønde blev bragt op paa en bestemt Klit i Nærheden af Byen. Tønden blev fyldt med Halm og Træ, sat op paa en nedgravet Pæl, og ved Mørkets Frembrud blussede Baalene fra saa godt som hver By. I tidligere Tider samledes hele Ungdommen om Baalet, og saa længe det sendte sit Lys ind over de mørke Klitter, lød der Latter, Sang og alskens Skæmt fra deres Top, Halmknipperne holdtes højt i Vejret paa en Fork og svingedes rundt i Luften, og naar Tønden omsider var nedbrændt, morede de Kækkeste sig med at springe igennem Baalet, og de Kaadeste prøvede paa at skubbe de af Pigerne, som de helst vilde i Lag med, ind i Ilden.

„Pers Daw“ traadte endnu for en 30 Aar siden Karle og Piger i deres Tjeneste derovre.

Nogen Sommerfest ved jeg ikke om at sige. Sandsynligvis har en saadan aldrig være fejret, da Mændene jo ved den Tid var borte.

Spillede bestemte Fester ikke nogen stor Rolle i Folkelivet paa Rømø, saa havde Dans, tilfældig eller foranstaltet, offentlig eller privat, saa meget mere at betyde. Inden Prøjerne drog snævrere Grænser for Friheden til at more sig, var der, Fasten og de store Højtider undtagen, næppe en Søndag Aften Vinteren igennem, uden at der var Dans i en Kro eller et andet Steds. Det var ikke alene de Unge, men ogsaa de Ældre, der mødte til den. I det lille, lave, dunstfyldte Rum svang man sig under idelige Puf og Stød, i Skjorteærmer, men alligevel gennemsvedt, fra om Aftenen Kl. 8 til hen paa Morgenstunden. Drik gav det i tidligere Tider ingen Anledning til. Var Dansen i et privat Hus, blev der selvfølgelig slet ikke skænket, og selv i Kroen blev der kun drukket lidt. Nu, da Dans i Kroerne næsten er umuliggjort, kommer Dansen i private Hjem uden anden Opvartning end en Spand Vand op igen og under god Tilslutning, thi mere sig vil man nu en Gang.

XIII. Hændelser paa Søen.

Endnu skal, før dette Afsnit afsluttes, et Par enkelte Hændelser, af hvilke især den ene i sin Tid greb stærkt ind i Livet paa Øen, omtales.

At Søen tidt voldte Befolkningen Sorg og bragte dens Søfolk Død i Stedet for Brød, behøver ikke at omtales. Der gik vist aldrig et Aar, uden at en eller flere Familier i Stedet for den ventede Forsørger eller Søn maatte modtage Budskabet om, at han var „bleven paa Søen“. Et saadant Budskab vakte altid noget af en Landesorg.

Sjælden er Øen dog vel bleven saa haardt hjem-søgt som i Aaret 1777 og maaske 1746. Det sidst-nævnte Aar forliste der, efter hvad P. J. Manø med-deler i sin Dagbog, over 20 Grønlandsfarere. Hvor mange fra Rømø der ved den Lejlighed satte Livet til, ved jeg ikke. Derimod har jeg udførlige Oplysninger om Ulykken i 1777, der ogsaa ramte Rømø haardt.

Da Grønlandsfarerne det Efteraar kom hjem til deres Fødeø, savnedes der omtrent et halvt Hundrede af dem. Nogle af de Hjemkomne kunde vel fortælle, at de havde set deres Skibe i Besæt (indeklemte i Isen), som de selv med Nød og Næppe var undslupne. Strøm og Is havde skilt dem fra de Savnede, og noget bestemt vidste man derfor ikke om disses Skæbne. Den Gang havde man dog endnu ikke anset Faren for overhængende. Der var da heller ikke endnu nogen Grund til at opgive Haabet. Man blev i Kirken ved at bede for de Savnede, og Bønnerne var under disse Forhold inderligere end ellers for Søfolkene. Men Vinteren led. Haabet blev svagere, Frygten til fortvivlet Vished og Sorgen knugende tung i næsten hvert Hjem. Saa godt som hele Befolkningen var klædt i Sorg.

Til Foraaret tog Grønlandsfarerne ud paa ny. Sælsomt gribende maa Afskeden have været denne Gang, og Tomheden der hjemme har sikkert være følt stærkere end nogen Sinde. I Slutningen af Juni Maaned kom kun 51 af de omtrent halvfemte Hundrede Skibbrudne hjem med et Skib, der havde maattet overvintre i Grønland. Af disse 51 var 26 fra Rømø, og to andre kom senere. Resten af de Savnede hørte man aldrig noget fra.

Hvilken Jubel de Frelstes Hjemkomst fremkaldte blandt den ellers haardføre Befolkning, fremgaar af et Brev. Kappellan Holm paa Rømø skrev til Rektor L. Hansen i Ribe, der 1806 udgav en Bog, der handlede om denne Ulykke.*) Samtidig giver Brevet en god Forestilling om, hvor haardt Ulykken havde ramt.

„Ofte har jeg,“ hedder det, „set en Taare snige sig ned gennem de af Alder indgravede Ansigtsturer ved Fortællingen om de Strandedes Hjemkomst her paa Rømø. Alt Haab var forsvundet. — De Hjemkomne fandt deres Kære i Sorgens sorte Dragt, og den bares — hvilken Omveksling! — for dem, der nu befandtes at leve. — Tiden havde allerede tørret Taarerne i Øjnene. — Engang, da Saaret var nyere, flød de desto hyppigere; men Sorgens stille Adfærd bebudede noksom, at Tabet af Fædre, Ægtemager, Fæstemænd, Brødre, Børn og Venner er uforglemmeligt, skønt Øjet ikke mere er vaadt. I Kirkebønnerne havde man erindret de Ulykkelige, saalænge der endnu

*) L. Hansen: Grønlandsfarerne i Aaret 1777. Fredericia 1806.

var Haab. Der flød mangan Taare af det forgrædte Øje. Præstens Vemod blandedes med Menighedens. Den Bedendes Stemme kvaltes. En almindelig Hulken og uvilkaarlige Sorgens Udbrud opfyldte da ene det store rummelige Guds Hus. Nu taug disse Kirkebønner; ti det var jo at friste Gud at bede om de Dødes Levendegørelse. — Tilfældige Omstændigheder, som den ved saadanne Lejligheder opvakte og virksomme Indbildningskraft begærlig opsøger, havde stadfæstet de Begrædtes Død. Ofte havde man i den stille Nat troet at høre Dødningeklokkens hule Lyd fra Taarnet. Uglers hæse og ellers her paa Landet usædvanlige Skrig havde, saa troede man, Aaret forhen varslet om den forestaaende Ulykke. Nu kom de Overblevne, flere end den mest sværmende Indbildningskraft nogensinde kunde have drømt om. Hvo kan beskrive denne Glæde, hvo sandseliggøre dens Ytringer?“

Mindet om denne skrækkelige Ulykke er endnu levende paa Rømø, og naar Grønlandsfarten bliver Genstand for en Mørkningspassiar, kommer Mindet om hint skæbnesvangre Aar tidt frem. Jeg har ved saadan Lejlighed tidt hørt gamle Folk, der havde hørt Skildringerne af de Reddedes Lidelser umiddelbart af dem selv, fortælle om disse med et eget Tonefald, gennem hvilket man hørte som en svag Genklang af den medynksfulde Gysen, der havde grebet dem ved at høre disse Fortællinger. L. Hansens Bog kom selvfølgelig i et ret anseeligt Antal Eksemplarer til Rømø, og de faa af dem, der er tilbage, er endnu den Dag i Dag en meget efterspurgt Læsning derovre. I Bogen findes foruden en Del Oplysninger, Forfatteren

har faaet ad anden Vej, to Beretninger af Folk, der var med paa Farten og blev reddede. Den ene af Kommandør Engelbret Jensen, den anden af Styrmand Jesper Jensen, begge fra Rømø. De to Beretninger giver et godt og livfuldt Billede af de Strabadser, en Del af de Skibbrudne maatte døje. En sammenhængende Skildring af Ulykken i hele dens Omfang har Kaptejn i den danske Flaade C. Normann givet i en efter indgaaende Studium af danske, tyske, hollandske og engelske Kilder skreven Afhandling i „Geografisk Tidsskrift“ 2. Bind København 1878. Ved at sammenholde de forskellige Beretninger kommer han til det Resultat, at af de 475 Mand, der udgjorde Besætningen paa 10 Skibe, der knustes af Isen, frelstes der næppe flere end 155. De øvrige 320 druknede eller frøs ihjel deroppe paa Isen. Blandt disse var der rigelig 20 fra Rømø, hvorfra der havde været omtrent et halvt Hundrede med de forliste Skibe.*)

Ulykken i 1777 er saa vidt mig bekendt den værste af den Art, der har ramt Øen.

Blandt Havets Farer i tidligere Hundredaar maa Søøveruvæsnet nævnes som en af ret fremragende Betydning. Da Søfolkene fra Rømø jo for det meste gik til de nordlige Farvande og kun undtagelsesvis kom til Middelhavet og andre Farvande, hvor Søøveruvæsnet blomstrede, er det vel kun sjælden hændtes, at de gjorde Bekendtskab med det, men ske kunde det, at en eller anden blev fanget og maatte vandre i Slaveri. Dette hændtes saaledes Styrmand Andreas Sø-

*) L. Hansen: „Grønlandsfarerne“ S. 194.

rensen Decker fra Sønderland Romø, om hvis Skæbne der er opbevaret en Del Oplysninger.

Han blev den 29. Maj 1724 fanget af Sørovere fra Algier. Om hans Fangenskab og Løsladelse har jeg ikke kunnet finde andre Oplysninger, end hvad et Par Dokumenter fra Birkedommer Andreas Terp i Ballum giver. Det fremgaar deraf, at Vedkommende, da han blev fanget, sejlede med en Skipper ved Navn Peter Wenischenck fra Flensborg under dansk Flag. Den 27. Juni blev han i Algier „solgt til Kongen“. Birkedommeren attesterer disse Kendsgerninger, beder „alle und jede, denen dieser Attest vorgezeigt wird, diesem armen Slaven mit einer milden Beysteur zu seiner künftigen Rancion zu Hilfe zu kommen und die reiche Belohnung dermahleins von dem grossen Gotte wiederumb zu gewarten“.

Birkedommeren underskriver sig her tillige som Landfoged paa Romø. Attesten, der er dateret den 24. Oktober 1724, er endnu attesteret og Slaven anbefalet af Sognepræsten Andr. Ambders paa Romø.

I en anden Skrivelse af 22. September 1725 meddeler Birkedommeren, at Decker „nunmehr aus solcher Barbarischen Slaverey ranzionieret und zu den Seinigen annitzo, zu Hause glücklich gelangt ist“. Hans Befrielse har kostet over 2000 Rdlr. Deraf har han vel faaet en god Del af Slavekassen i København, og for Resten, over 300 Rdlr., har en Ven foreløbig stillet Kavtion, indtil han har faaet den indsamlet. Nu vil han og hans Kone gaa ud for at samle Penge ind, og Birkedommeren medgiver dem sin Attest og Anbefaling til det, ogsaa denne Gang bekræftet af Sogne-

præsten. Med denne og endnu en paa Tysk affattet Anbefaling fra Præsten, dateret den 24. Oktober 1724, har den ene af Ægtefolkene — efter Skriften at dømme Konen — i den følgende Maaned gennemvandret Sild og har hos 261 Bidragydere indsamlet 21 Rdlr. 1 Mk. 15 Sk. Bidragene er i Reglen 4, 6 eller 8 Sk., enkelte 12 Sk., nogle faa 1 Mk. og 4 eller 5 paa 3 Mk. Derefter har hun med en Anbefaling, dateret 23. November 1725, fra Præsten Jens Nielsen i Ho og Oksby gennemvandret Egnen herude og har hos 289 Bidragydere indsamlet 13 Rdlr. 4 Mk. 3 Sk. Bynavnene er her ikke saa omhyggeligt optegnede som paa Sild. Dog ses hun at have været i Ho, Oksby, Varde og Sønderho. Af et Par ulæselige Navne synes det ene nærmest at være Hjerting.

En anden Liste, maaske Mandens, opviser 270 Bidragydere i Emmerlev, Kærgaard, Sønder Sejerslev, Nørre Sejerslev, Nyland og Gammelby. De har tilsammen givet 24 Rdlr. 2 Mk. $\frac{1}{2}$ Sk. I 820 Huse — og til hvor mange er de vel desuden gaaet forgæves — har de altsaa faaet samlet ialt 59 Rdlr. 2 Mk. $2\frac{1}{2}$ Sk. Der var langt igen til de 300 Rdlr. Sandsynligvis har de maattet hjemsøge hele Vestkysten og de fleste af Vesterhavsværnerne for at faa den lille Sum tilvejebragt.

XIV. Sagn og Overtro.

Af Sagn lever der saa godt som ingen paa Rømø. Sandsynligvis er de gaaet til Grunde i den Fylde af Oplevelser, Somændene stadig bragte Beretninger hjem

om og gjorde til Genstand for Samtale. Der er jo ogsaa her, hvor Hav og Sandflugt stadig vendte op og ned paa Jordbunden og udslettede Minderne om Fortiden, kun faa Steder, som Sagn har kunnet fæstnes ved og holde sig til. Det vigtigste af disse er „e Borrbjer“, et Voldsted nede i Engene paa Sønderlandet. Borgens Plads ses endnu meget tydeligt som en høj Banke. Voldene og Gravene rundt om den er omtrent jævne dels paa Grund af Afgravning, dels som Følge af de stadige Oversvømmelser, dog kan deres Plads endnu kendes i Engene. Der ses saaledes, i det mindste paa den nordlige Side, ikke mindre end fire Volde og Grave uden om hinanden. Paa den vestlige og til Dels paa den sydlige kan man ligeledes endnu se lidt af Voldene og Gravene. Fra Borgens Sydside har en Dæmning ført i Land. Desværre er ikke alene Voldene og Gravene, men ogsaa til Dels selve Højen bleven ødelagt, idet ukyndige Folk har gravet i den, dels for at føre det Klæg, hvoraf den bestaar, andet Steds hen, dels i Haab om at gøre Fund. Ved en saadan Lejlighed fandt man for en 30 Aar siden i Højens Østside to svære Pæle i en Afstand fra hinanden som et Par Ledstolper. Noget senere fandt man i Vestsiden et lille firkantet Rum, dannet af svære Egepæle og med Lergulv. I denne „Kælder“, som man kaldte den, fandtes flere smaa Ankre, omtrent af Størrelse som Ølankre. I det ene af dem skal man, efter hvad Moritz har hørt fortælle, have fundet Kalk*). Desuden fandtes en Del ituslaaede Knogler. Det vigtigste, der fandtes, var et Stykke af et Pilekogger og nogle Pile

*) Moritz S. 169.

af forskellig Længde. Den længste af disse var 43¹/₂ cm, den korteste 32 cm lang. Af et Par Pile fandtes der Brudstykker. Koggeret og Pilene opbevares i Museet i Kiel. Desværre er intet af disse Fund bleven sagkyndigt undersøgt paa Stedet. Adskilligt, der maaske kunde have givet Holdepunkter for en Bedømmelse af Borgens Alder, er derved gaaet tabt. Ankrene gik f. Eks. alle itu ved Optagelsen.

Med Hensyn til det Tidspunkt, da Borgen er opført, er der fremsat adskillige Formodninger. Forchhammer antager, at det har været en Vikingborg, der er opført i det 10. eller 11. Hundrebaar. Andre, saaledes C. P. Hansen, har antaget, at den er bygget af Claus Limbek mod Slutningen af det 14. Hundrebaar. Et Sagn, som Th. Wulff i Brede benyttede til en lille Digtning, sætter den i Forbindelse med en Sørøver Poul Flemming.

Mærkeligt er det, at Højen til Dels bestaar af Ler, som ellers ikke findes paa Rømø og altsaa maa være tilført.

Et Sagn*) fortæller om en Fodsti, der fra Borgen førte til Frudal, et Stykke Hede Nordvest for Kirken, langt ude i Klitterne. Ad denne Sti skal en Elsker i ældgammel Tid have vandret til sin Kæreste, der boede derude. I Frudal skal der i sin Tid have staaet en By, som maa være bleven ødelagt af Sandflugt. Første Gang, jeg har fundet Navnet, er 1581. I Riberhus Jordebog**) for dette Aar er „Niels Chrestens aff Fruerdall“ opført med en Afgift af 8 Sk. 1603 er

*) Staatsb. Mag. IV.

**) Rigsarkivet i København.

Afgiften sunken til 1 Sk. 1639 findes den endnu, men 1645 er den forsvunden.

Skattegravere har naturligvis til forskellige Tider ment at kunne finde store Skatte i „e Borrbjer“, og Troen paa, at de ligger skjult der, er for Resten ikke helt uddød endnu. En Gang skal nogle Mænd have fundet en stor Kobberkedel fuld af Penge, men da de ved Nattetid vilde tage den op, stiltiende, som sligt sig hør og bør i Sagnet, kom der et Føl løbende ud af Højen, og rundt om den. Det slog op med Bagbenene og lod et stærkt Vejr fare. En af Skattegraverne kunde ikke lade være at give sin Forundring over det Udtryk, og med det samme var Kedel og Penge selvfølgelig væk.

En Gang skal en Kone fra Østerby*) være bleven hentet ind i Højen for at hjælpe en fornem Dame, der var i Barnsnød.

Det samme fortælles fra andre Steder paa Øen, kun at det da er i en eller anden Klit, den Underjordiske har haft sin Bolig. Den hjælpsomme Kone fik sit Forklæde fyldt med Høvlspaaner til Løn. Desværre brugte hun straks ved Hjemkomsten største Delen af dem til at gøre Ild med. Næste Morgen viste det sig nemlig, at de tiloversblevne Spaaner var af Guld.

Den Overtro, hvis Genstand er Nisser, Elverpiger Havfruer og sligt, findes der ellers ikke stort af paa Rømø, og hvad der findes, hører ikke hjemme der. Væsner af den Art synes ikke at have kunnet trives

*) Moritz.

under de barske Forhold. Heller ikke synes de Spøgelser, der gerne huserer i gamle Huse, at have fundet sig rigtig hjemme derovre. Derimod var der endnu for en Menneskealder siden fuldt op af „Varsler“, især om Ulykker, Sygdom og Død. „Ligskarer“ og sligt saa man jævnligt, og der fortaltes endnu tidt om hovedløse Heste, mystiske Mus og lignende. De synes dog heller ikke ret at kunne trives længere. Det mer eller mindre heldige ved bestemte Tal, Dage og lignende finder endnu Tiltro her og der. „Hekse“ og „Heksemestre“ har der levet endnu til for en Menneskealder siden. Det var Kvaksalvere, om hvem man troede, at de kunde mere end deres Fadervor. Den sidste af den Art af nogen Betydning døde sidst i Halvfjerserne. Han havde dog aabenbart langt overlevet sin Glansperiode. Hans „Hekseri“ omtaltes med et Smil, og hans Praksis paa Rømø var ikke stor. Derimod skal han under Navn af „e Heksmester fra Rom“ have haft en betydelig Virksomhed paa Als.

I ældre Tider har der rimeligvis her som alle vegne været fuldt op af Folk, der ansaas for at kunne hekse. Der vides da ogsaa om adskillige Hekseprocesser, der i sin Tid har sat Sindene i Bevægelse paa Øen.

Ifølge Ballum Birks Tingprotokol*) blev 1652 en Kvinde ved Navn Anna Boyes fra Rømø henrettet. Det nævnes sammen med Omstændigheder, der tyder paa, at det er som Heks, hun er bleven aflivet. I en „Bekendelse“, hun aflagde den 28. Juli samme Aar,

*) I Arkivet paa Schackenborg.

havde hun udlagt Mette Thøffrings som Heks. Fjorten Aar senere blev denne saa anklaget som Heks og til- lige med Maren Peder Bodtzers sat fast paa Møgel- tønderhus. Den 14. Februar 1666 forhandlede deres Sag for Birkedommeren i Ballum, hvor „mange Røme Mænd“ udsurgtes om de to Kvinders Færd. Landfoged Chri- sten Jensen „bekiendte da, at hannem noksom er be- vist, at Mette Thøffrings af Anna Boyes, som for Lang tid siden er hen Rettet, er bleven udlagt och beskyldt for en throidquinde, som och alle thilstede Wehrende Wedgick det dem at wehre bewist, medens siden den tid hun Saaledes bleff udlagt haffver hun Stiltiendes henseedt og intet Wehret berøgtet.“

Den 22. Februar 1667 formente deres Anklager, Hans Andersen fra Bønderby, „om Maren Peder Boesens ikke pligtig er och bør at Side effter de forhuerffuede Widnesbyrd, som offver hende er tagen. Dat. 8. Sep- tember 1666.

For det Andet om Mette thøffrings icke Bør at Side och undgieldte effter Anna Boyes Bekiendelse. Dat. 28. Juli Ao. 1652.“

Marens Skæbne kender jeg ikke. Rimeligvis er den endt ildt. Om Mette hedder det derimod i Ting- protokollen for den 29. Marts 1667 bl. a.: „at die 15 Mand, som Louligen til things er udmaalt at giøre deres Kircke neffen paa Mette thøffrings“, udsurgte Hans Andersen og fik at vide, at han ikke havde an- det at føre frem imod hende end Anna Boyes Mis- tanke, hvorpaa de 15 Mand „Svor deris neffn, Att Effter som Intet bewises offver Mette thøffring end Anna Boyes om hinder haffver Wundet och Bekiendt,

och for hvilke udlæggelse hun til Landstinget haffer Wehret hen Kiendt, och samme steds for Slig udlæggelse fri Kendt, och til med hindedes Sogne Folk ey andet haffver hinder for inden tinge kunde vide at beskylde Siden den tid End alt godt, Wiste de derfor icke andet med en god Samvittighed end at kiende hinder fri for den Sagh, Saalænge icke andet overbevises.“

Senere Hekseprocesser har jeg ikke fundet Oplysninger om.
